

ARCHITECTUUR ALS PROPAGANDA

Elise HOOFT

Bouwmeester Jacob Gustaaf Semey (1864-1935) is zonder twijfel één van de opmerkelijkste figuren op het vlak van woonhuisarchitectuur in Gent. Hij werkte tijdens het laatste decennium van de 19de eeuw en de eerste jaren van de 20ste eeuw een aantal opmerkelijke eclectische straatbeelden uit, die het uitzicht van de stad mee hebben bepaald.¹ Een opvallend kenmerk bij de architectuur van Semey is het vrij constante gebruik van gevelopschriften. In dit artikel gaan we dieper in op dit aspect van zijn oeuvre.

De eerste grote verwezenlijking van bouwmeester Jacob Gustaaf Semey, en tevens zijn bekendste, is de pittoreske huizenrij aan de Vlaamsekaai, die hij tussen 1894 en 1901 ontwierp. In die tijd hield Semey zich ook intens bezig met het bouwen van talrijke arbeidershuizen in de achter de Vlaamsekaai liggende straten van de Heirniswijk. Na de voltooiing van dit project toog hij aan het werk in het centrum van de stad. Vanaf 1902 werkte hij aan de architecturale gehelen in de Belfortstraat en Baudeloestraat, en het daarbij horende huizenblok in de Wolfstraat. Naast deze goed gedocumenteerde huizenrijen bouwde Semey nog een aanzienlijk aantal burger- en arbeidershuizen die verspreid in de stad te situeren zijn. Semey ontwierp in totaal meer dan 300 huizen. De verwezenlijkingen van Semey moe-

ten gezien worden in het bredere kader van de grondige stadssaneringen die in die tijd in Gent doorgevoerd werden. In de binnenstad werden, voornamelijk onder impuls van burgemeester Emile Braun, ongezonde arbeiderswijken gesloopt om plaats te maken voor rechte, brede straten, afgezoomd met statige huizen. In hun gevels gaven ze uitdrukking aan de macht van de toenmalige burgerij.

Als gevolg van de omwentelingen die zich in de binnenstad afspeelden, werden de industrie en de arbeiders naar de nog braakliggende gebieden buiten de stad verdreven. Zowel in de nieuw verkavelde straten in de binnenstad als in de gebieden aan de rand van de stad, waar de arbeiders zich moesten vestigen, kregen de speculanten vrij spel. J.G. Semey wierp zich op als een getalenteerde speculant, zowel in de arbeiderswijken als in de binnenstad. In samenwerking met de Naamlooze Gentsche Bouwmaatschappij, waarvan hij de belangrijkste aandeelhouder en tevens de uitvoerende architect was, kon hij een waar monopolie uitbouwen in de Heirniswijk. Op de stadsgronden rond de Vrijdagsmarkt begon Semey aan een tweede speculatieve onderneming in samenwerking met de Compagnie Belge d'Assurances Générales, een verzekeringsmaatschappij uit Brussel.

Zoals we al opmerkten in het begin van dit artikel, is het meest typische kenmerk van het architecturaal oeuvre van bouwmeester Semey het gebruik van opschriften bij een groot aantal van de gevels. Dit element paste uitstekend in het opzet van Semey om uiterst vindingrijke en prachtig ogende gevels te ontwerpen. Hiermee sloot hij perfect aan bij de tendens van “Kunst in de straat” die toen onder de burgerij leefde. In de totale optiek van de Gentse bouwkunst in de 19de eeuw met zijn burgerlijke verzuchting naar sociale bevestiging lag het accent trouwens altijd op de façade. De bouwmeesters zorgden voor representatieve voorgevels met daarachter verborgen uiterst conventionele ruimte-indelingen, een kenmerk dat ook geldt voor de woonhuizen van Semey. Deze gevelarchitectuur was er uitsluitend op gericht om de medeburgers de ogen uit te steken en tegelijk van de binnenstad een soort openluchtmuseum te maken door het aanwenden van overvloedige ornamenten. F. de Lasteyrie vat deze burgerlijke instelling goed samen in *L’Emulation*, een toenmalig heel belangrijk architectuurtijdschrift: *“De middenklasse heeft een overdreven liefde opgevat voor al wat blinkt. Iedereen wil meer schijnen dan hij is en dan hij heeft.”*²

We kunnen ons nu de vraag stellen welke inhoudelijke betekenis we achter

deze opschriften moeten zoeken. Als we een analyse van de verschillende thema’s maken, moeten we al gauw vaststellen dat de poëtisch aandoende zinnen bijlange niet altijd vrijblijvend zijn.

Neerland’s kunst. Neerland’s taal.

De meest gebruikelijke vorm van de combinatie woord en architectuur is de huisnaamvermelding op de gevel. Vóór Napoleon het systeem van huisnummers invoerde, was dat de manier om een huis te identificeren. De huizen op de Vlaamsekaai zijn allemaal voorzien van dergelijk “naamopschrift”. Een eerste groep huizen op de kaai kreeg zijn naam naar aanleiding van de ligging, namelijk langs de Schelde. Deze rivier vormde ook de inspiratie voor het toekennen van de oorspronkelijke straatnaam, namelijk de Scheldelaan. Een dubbelhuis in imitatievakwerk dat in de jaren zestig werd afgebroken, werkte Semey naar het thema van de rivier uit. Het linkse huis droeg de naam “Dit is in ‘t Sas”, het rechterhuis heette “Dit is in de Schelde”. Bij “‘t Schippershuis”, ook afgebroken in dezelfde tijd, werden naast de naam nog andere opschriften toegevoegd. Op de zijgevel van dit hoekhuis konden de voorbijgangers de volgende zinnen lezen:

“IS DE WIND NU JUIST NIET MEE/BA! WAT NOOD ? STREKT UIT DE HANDEN !/ GRIJP JE ROER EN RECHT DOOR ZEE !”.

In verband met de benaming van het huis dient opgemerkt dat verschillende huizen langs deze laan voor schippers gebouwd werden en dat in de jaren zeventig nog steeds enkele huizen aan voormalige schippers toebehoorden³ De gevel is ook verrijkt met ornamenten die het thema illustreren. Zo prijken in de deurtravee twee sierankers in de vorm van scheepsankers, en was boven de deur een reliëf van een zeilschip aangebracht.

Een gelijkaardig samenspel van woord en beeld vinden we ook terug bij alle andere “villa’s” die Semey voor deze straat ontwierp. Hij bouwde elk van deze huizen ter ere van een persoon die in de Vlaamse cultuurgeschiedenis een vooraanstaande plaats innam. Telkens werd een portret van de persoon in kwestie, hetzij een losstaande buste, hetzij een weergave in reliëf, gecombineerd met bijpassende opschriften.

Voor de verwezenlijking van het beeldhouwwerk sprak Semey de kunstenaar Domien van den Bossche (Geraardsbergen, 1854 - Gent, 1906) aan. Deze kunstenaar had net als Semey gestudeerd aan de Koninklijke Academie, waar hij lessen tekenen en beeldhouwen volgde bij o.m. P. De Vigne-Quyo. Van

den Bossche, schilder, beeldhouwer en decorateur hield zich voornamelijk bezig met het vervaardigen van historische taferelen en portretten.⁴ Hij sculpteerde o.m. ook de beelden en de decoratieve motieven voor de gevel van het Instituut voor Wetenschappen van de Rijksuniversiteit in de Plateaustraat.⁵

De reeks huizen die tussen 1894 en 1898 werd opgetrokken aan de Vlaamsekaai, wijdde Semey aan Vlaamse auteurs en componisten.

Uit de selectie schrijvers die Semey maakte, blijkt duidelijk zijn voorkeur voor Vlaamse liberale figuren, die vanuit een romantische gedrevenheid gedurende de 19de eeuw een belangrijke rol speelden in het bewustwordingsproces van het Vlaamse volk en tegelijk de cultureel eenheid tussen de beide Nederlanden voorstonden.⁶

Hendrik Conscience (Antwerpen, 1812 - Brussel, 1883) is waarschijnlijk de meest bekende auteur uit deze stroming. Aan hem werd in 1894 een villa gewijd, versierd met het opschrift “EIGEN TAAL EN ZEDEN, WERK EN KUNST”.

Deze woorden zijn hier terecht gekozen, Conscience was immers de man die door zijn succesvolle verhalen en

romans in de volkstaal “zijn volk leerde lezen”, en op die manier bijdroeg tot de bewustwording van het Vlaamse volk. Karel Lodewijk Ledeganck (Eeklo, 1805 - Gent, 1847) behoorde net als Conscience tot de eerste generatie romantische dichters in Vlaanderen. Hij was dichter, doctor in de rechten en vrederechter. De titel van zijn belangrijkste publicatie “De drie zustersteden” werd op de gevel van het huis dat naar hem genoemd was, vermeld. In dit werk verheerlijkte Ledeganck de steden Gent, Brugge en Antwerpen. Semey koos er een citaat uit als tweede opschrift:

“BLIJF STEEDS UW’ VLAAMSCHEN OORSPRONG WAARD. WEES VLAAMSCH VAN HART EN VLAAMSCH VAN AARD. WEES VLAAMSCH IN UWE SPRAAK EN VLAAMSCH IN UWE ZEDEN”.

Theodoor van Rijswijck (Antwerpen, 1811 - 1849) was een andere Vlaamse romanticus van het eerste uur. Met zijn broer Jan en diens zoon Jan junior vormt hij het thema waarrond de imposante villa “Van Rijswijck” werd opgeluisterd. We zien hier een prachtig voorbeeld van de manier waarop Semey zijn tweezinswoningen uitwerkte. Telkens worden twee huizen door een gemeenschappelijk thema tot een geheel samengebracht, hier door leden van één familie. Jan vader en Jan zoon Van Rijswijck waren actief in de politiek als aanhan-

gers van het Vlaamse liberalisme. Op hun helft van de gevel lezen we

“VLAMINGEN GIJ HEBT RECHT, DIT RECHT ZULT GE VERKRIJGEN, OF DE ENE STEEN BLIJVE NIET OP DEN ANDEREN”.

De verzen op de linkerhelft van de gevel zijn van de hand van Theodoor :

“BRAVE LIEDEN, WILT ME AANHOREN. ‘K BEN EEN ARME LIEDEMAN, DIE GEEN ANDER AMBACHT KAN EN TOT ZINGEN WERD GEBOREN.”.

Semey wilde niet alleen pioniers van de Vlaamse romantische literatuur aan bod laten komen. Hij koos ook drie latere auteurs die laureaat van de Vijfjaarlijkse Prijs voor Nederlandse Letterkunde werden, namelijk Virginie Loveling, Johanna Courtmans-Berchmans en Tony Bergmann. Als opschrift voor de gevels van de huizen die aan deze auteurs gewijd werden, koos Semey de titel van de publicaties waarmee ze de prestigieuze prijs wonnen.

Een huis dat voorzien werd van opvallende woordenreeksen is villa Julius Vuylsteke, nu jammergenoeg uit het straatbeeld verdwenen. Semey selecteerde hier citaten uit het literaire werk van Julius Vuylsteke (Gent, 1836 - 1903), die naast politicus en advocaat ook een getalenteerd schrijver was. In de deurtravee werd een pleidooi voor de Nederlandse taal aangebracht:

“VERACHT ER EEN, IN DWAZE SNOODHEID,

DE TAAL ONS HEIL, DE KUNST ONS GROOT-
HEID, WIJ KIEZEN STEEDS VOOR VREEM-
DEN PRAAL. NEERLAND'S KUNST,
NEERLAND'S TAAL”.

In de borstweringen van de twee drie-
lichten van de venstertravee werden tel-
kens drie woorden aangebracht. Op de
bel-etage stond

“VRANK, VROED, VRIEND”,

op de verdieping konden de voorbijgan-
gers

“VLAAMSCH, VRIJ, VROOM”

lezen. Vuylsteke schreef een stukje poli-

tieke geschiedenis als vooraanstaand
Vlaams liberaal en secretaris van het
Willemsfonds. De man naar wie deze
vereniging genoemd werd is Jan Frans
Willems (Boechout, 1793 - Gent, 1846).
Hij was schrijver en geleerde en was
sinds 1834 de erkende leider van de
Vlaamse Beweging. Het huis dat Semey
ter zijner ere bouwde was gedurende
verschillende jaren de woonplaats van
Hippoliet Meert en zodoende ook de
zetel van het Algemeen Vlaamsch
Verbond, dat onder zijn impuls werd

De vensterpartijen van Villa Zetterman en Villa Snellaert, met de portretbustes. Boven en onder de vensters zijn de bijhorende opschriften aangebracht. Fotoinventaris HIKO, 1961.

opgericht. Augustijn Snellaert behoorde samen met J.F. Willems en J. David tot de belangrijkste figuren van de Vlaamse Beweging na 1830. Hij kreeg samen met Eugeen Zetternam een plaats op de Vlaamsekaai in de vorm van een mooie tweegezinswoning. Zetternam was schilder, maar schreef behalve talrijke volkse verhalen ook verhandelingen, o.m. over schilderkunst. Beide mannen kregen een borstbeeld en een reeks opschriften, waaronder deze bewonderende uitlating:

“ZIJ WIJDDEN HUN LEVEN AAN DE OPBEURING VAN HET VOLK EN DE VERHEERLIJKING ZIJNER TAAL”.

De 19de-eeuwse Vlaamse romantische schrijvers promootten met en in hun geschriften de eenheid tussen de beide Nederlanden. Deze betrachting zette Semey meerdere malen in de verf. Als eerste voorbeeld hiervan geven we de (gesloopte) Villa Julius de Geyter. In een artikel van 1901 in Het Volksbelang vermeldt een tijdgenoot de toenmalige opschriften. De titel van het meest bekende werk van Julius de Geyter, een Antwerps Vlaams liberaal, namelijk

“KEIZER KAREL EN HET RIJK DER NEDERLANDEN”

zou samen met de verzen

“O BROEDERVOLK DER NEDERLANDEN, STICHT NU HET RIJK VAN UWEN STAM”

de gevel gesierd hebben. Later werden

ze vervangen door twee anderen zinnen, namelijk

“VLAMINGEN EERT UW MANNEN”

en

“EEN LAND DAT ZIJNE KINDEREN VEREERT, VEREERT ZICHZELF”.

Wanneer en waarom de opschriften veranderd werden is niet bekend. Het huis dat Semey naast Villa Julius de Geyter bouwde, was Villa Prudens Van Duyse. Hoewel Van Duyse (Dendermonde, 1804 - Gent, 1859) in zijn omvangrijk oeuvre de culturele eenheid tussen de beide Nederlanden sterk promoot, kiest Semey voor de gevel van de villa opschriften die hier niet direct bij aansluiten, en eerder het boek in het algemeen in het licht stellen:

“GELIJK EEN VOLK ZAL LEZEN, ZO ZAL HET WEZEN”

en

GEEN BETER VRIEND DAN EEN GOED BOEK”.

Zoals we in het begin van de bespreking van de opschriften op de Vlaamsekaai schreven, koos Semey zowel schrijvers als musici als thema voor de eerste reeks huizen die hij langs de Vlaamsekaai verwezenlijkte. Het eerste op muziek geïnspireerde bouwproject dat we hier willen belichten is een eerbetoon aan het volkslied “De Vlaamse Leeuw”. Rond deze compositie haalt Semey zowel de componist, Karel Miry, als de tekst-

schrijver, Hippoliet Van Peene, aan. Hij bracht deze mensen samen in twee naast mekaar staande huizen die ook qua stijl niet van mekaar te scheiden zijn. Voor de uitwerking van de gevels inspireerde bouwmeester Semey zich op de Normandische vakwerkbouw. Hij besloeg de gevels met imitatievakwerk en slaagde er door middel van metalen profielen in om de verdiepingen te laten overkragen, net zoals dit bij de traditionele houten huizen het geval was. Op deze gevels bracht Semey een gemeenschappelijk opschrift aan:

“DOOR HUNNE ZANGEN LEERDEN ZIJN HUN VOLK ZIJNE TAAL EN ZIJN LAND LIEF HEBBEN”.

Een gelijkaardige samenwerking toondichter/tekstschrijver vinden we bij Napoleon Destanberg en François-Auguste Gevaert, die ook verenigd zijn onder één dak. Gevaert was een componist met een sterk internationale gerichtheid. De cantate “Jacob van Artevelde” was één van zijn zeldzame Vlaamse stukken; Destanberg verzorgde er de tekst voor. Naast de gebruikelijke vermelding van de naam van de aparte huizen, is de straatkant van dit huis voorzien van drie woorden,

KUNST, VRIJHEID, VOLKSLIEFDE”.

Twee andere musici waarvoor Semey een plaats voorzag op de Vlaamsekaai zijn Hendrik Waelput en Peter Benoit. In 1894 trok Semey een villa op gewijd aan

de componist, orkestleider en pedagoog Waelput (Gent, 1845 - 1885). Naast de vermelding van zijn naam, is ook het gevelopschrift “Stella” aangebracht, naar zijn lyrisch drama uit 1881, getoonzet op teksten van Isidoor Teirlinck en Stijns. Peter Benoit (Harelbeke, 1834 - Antwerpen, 1901) kreeg ook een plaats in de ererij, met een villa die jammergenoeg gesloopt werd. Door zijn inzet voor de Vlaamse Muziekbeweging speelde deze componist, dirigent en muziekpedagoog een belangrijke rol in de culturele verheffing van het Vlaamse volk. Zijn werken zijn in de geest van de tijd sterk romantisch getint. De opschriften op het huis zijn verzen van Julius Sabbe die in 1902 een werk schreef over het leven en de muziek van Benoit.

“DIE VOOR ZIJN VOLK ZANGEN DICHT, DIE HEM IN ‘T HARTE KWELEN, MEN BEURE HOOG ZIJN NAAM IN ‘T LICHT, DAN MAG DE BEIAARD SPELEN.”

Een tweede reeks huizen op de Vlaamsekaai is gewijd aan schilders van Vlaamse origine. Dit keer beperkt Semey zich niet tot één eeuw, maar gaat terug tot de middeleeuwen om zo de grootste kunstenaars van eigen bodem te kunnen belichten. Semey wil met dit overzicht duidelijk maken dat er nood was aan een (her)appreciatie van de eigen kunst die ten voordele van vreemde kunst in de vergeethoek dreigde te

geraken. Een opmerkelijke tweegezinswoning, gebouwd in 1900, is de Villa Dry van Eycks.

Dit huis is genoemd naar de grootste vertegenwoordiger van de Vlaamse Primitieven, Jan van Eyck, diens vrouw Margaretha en broer Hubert Van Eyck:

“LANDEN TEN ZUIDE, LANDEN TEN NOORDE, STEDEN IN ‘T WEST, PALEIZEN IN ‘T OOST, PRONKEN MET KUNST VAN VLAANDERENS KROOST”.

In hetzelfde jaar werd ook Villa De Liemaeker opgetrokken. Nicolas de Liemaeker, alias Roose (Gent 1601 - 1646) was een schilder die vooral in Gent werkte, o.a. aan de versiering van de triomfbogen voor de Blijde Intrede van de kardinaal-infant Ferdinand in 1635. Het opschrift dat we op deze gevel aantreffen is vrij cryptisch als we de artistieke bezigheden van deze kunstenaar niet kennen.

“WIE EEN ROOS BEZIT MOET NAAR GEENE VREEMDE BLOEMEN TRACHTEN”

is een uitspraak van P.P. Rubens. Hij sprak deze woorden uit toen de schermersgilde van St.-Michiel van Gent hem gevraagd had om een altaarstuk te schilderen voor de kapel van de confrerie in de Gentse Sint-Niklaaskerk. Rubens vond dat de Gentse gilde niet bij hem, maar bij de Liemaeker moest zijn voor deze opdracht. De Liemaeker werd effectief belast met de uitvoering van

het altaarschilderij “De val van de opstandige engelen”⁷.

In 1901 begon Semey aan twee huizen die opnieuw ter ere van schilders werden opgericht. Vooreerst werd een villa gewijd aan Gaspar de Craeyer (Antwerpen, 1584 - Gent, 1669) en versierd met het opschrift

“GEEN RIJKER KROON DAN EIGEN SCHOON”.

Deze schilder was vermoedelijk leerling van Rafaël Coxcie. In 1635 werd hij hofschilder van kardinaal-infant Ferdinand van Spanje. Hij schilderde vooral altaarstukken en portretten.

“ER BESTAAT MAAR ÉÉN GENOT, HET SCHOONE”

is het opschrift dat Semey aanbracht op Villa Jozef Paelinck. Deze 19de-eeuwse schilder studeerde eerst aan de stedelijke Academie te Gent, daarna te Parijs.

In een artikel over de Vlaamsekaai (toen nog de Scheldelaan) dat in 1901 in Het Volksbelang werd gepubliceerd vat de auteur de bedoeling van de versieringen die deze gevels dragen uitstekend samen: “Zulke gevels met borstbeelden onzer groote mannen en met passende, soms pakkende opschriften, zijn eene bestendige les voor den voorbijganger. Zij werken diep op het gemoed der bevolking en zijn een uitstekend propagandamiddel.”⁸ De gevels zijn inder-

daad erg dominant aanwezig en spreken een expliciet Vlaamsgezinde taal. Om wille van de vele Vlaamse persoonlijkheden die op deze kaai verenigd zijn, werd later ook besloten om de Scheldelaan om te dopen tot Vlaamsekaai.

Met hetzelfde streven naar eerbetoon heeft Semey in 1903 de 18de-eeuwse beeldhouwer Laurent Delvaux vereeuwigd op de gevel van een herenhuis dat hij ontwierp voor de Tweebruggenstraat. De opschriften op deze gevel zijn eerder beperkt. We lezen enkel de naam en de geboorte- en sterfdatum van de kunstenaar, "1695-1778".

Geen waereldstad aan 't fiere Gent gelijk

Omdat de combinatie opschrift-sculptuur duidelijk in de smaak viel bij de middenklasse van die tijd en inderdaad een goed middel was om de Vlaamse boodschap op een esthetische wijze over te brengen, spon bouwmeester Semey verder op het thema. Zijn prestigieuze winkelhuizen met bijhorende magazijnen in de Belfortstraat (toen Borluutstraat) werden allemaal thematisch uitgewerkt rond de middeleeuwse geschiedenis van de talrijke veldslagen en volksleiders die Vlaanderen en meer specifiek Gent rijk waren. Het winkelhuis op de hoek van de rij huizen naar ontwerp van Semey (waar nu een poli-

tiekantoor ondergebracht is), is genoemd naar Jacob van Artevelde. Deze Vlaamse staatsman werd geboren in Gent tussen 1290 en 1295 en in die stad vermoord op 17 juli 1345.⁹ Hij werd tot opperhoofdman verkozen in de strijd van Gent tegen de Fransgezinde graaf Lodewijk van Nevers. Hij streefde naar sociale verzoening door alle standen te laten deelnemen aan het Gentse stadsbestuur. Hij bewerkte een driestedenverbond tussen Gent, Brugge en Ieper en voerde aanvankelijk een neutraliteitspolitiek in de Honderdjarige Oorlog. In 1340 sloot Jacob van Artevelde een verbond met Engeland tegen Frankrijk, na een overeenkomst tussen Vlaanderen, Brabant en Henegouwen te hebben tot stand gebracht. Zo kon hij tijdelijk de handelsbetrekkingen met Engeland herstellen. Jacob werd in Gent tijdens een weversopstand door Gerard de Nijs vermoord. Het opschrift dat we boven de deur van het hoekhuis lezen houdt verband met zijn strijd naar gelijkheid:

"NERINGEN EN GILDEN STREDEN VOOR TAAL EN RECHT. ZIJ VONDEN WAT ZIJ WILDEN. ZIJ WILDEN WAT WAS RECHT."

Aan de andere kant van de Belfortstraat bevindt zich de tegenhanger van dit hoekhuis, gewijd aan Filips van Artevelde, de zoon van Jacob en eveneens een Vlaams staatsman. Hij werd

geboren op 18 juli 1340 in Gent en sneuvelde op 27 november 1382 in de Slag van Westrozebeke. Na de moord op zijn vader in 1345 werd hij in veiligheid gebracht in Engeland. Na vijftien jaar keerde hij terug naar Gent. In 1382 werd hij tot opperhoofdman aangesteld en nam de leiding in de opstand tegen Graaf Lodewijk van Maele, die hij bij verrassing versloeg op het Beverhoutsveld, waarna hij tot ruwaard van Vlaanderen werd uitgeroepen. Lodewijk van Maele kreeg hulp van Karel VI van Frankrijk, en Artevelde verloor kort daarna de Slag van Westrozebeke, waarin hij sneuvelde. De naam en de datum van deze tragische slag worden in de smalle deurtravee vermeld. Verder lezen we op de gevel in de Belfortstraat nog een waar pleidooi voor de Nederlandse taal:

WIE ZIJT GIJ DIE LACHT MET DE TAAL
UWER VAEDEREN. ONKUNDIGE RECTER
WIE ZIJT GIJ DIE LACHT ? IS U WEL EENS 'T
WEZEN VERBLEEKT BIJ 'T DOORBLAEDEREN
DER VLOEIENDE SCHRIFTEN VAN 'T
VORIG GESLACHT ?''.

De kunstenaar Domien van den Bossche werd opnieuw aangesproken om de beelden van Jacob en Filips van Artevelde te verwezenlijken en hun verhaal door middel van friezen op de gevel uit te beelden.

De magazijnen die bij het hoekhuis Jacob van Artevelde horen dragen de

borstbeelden van v.l.n.r. Peter Van Den Bossche, Jan Yoens, Frans Ackerman en Thomas Van Vaernewijck, allen volksleiders in het woelige 14de-eeuwse Gent. In de top van de gevel vinden we de veelzeggende opschriften

“VLAANDEREN DE LEU” EN “HOU ENDE TROU”.

Verder in de rij worden drie winkelhuizen samen in één groot gevelgeheel verwerkt. Op de borstweringen van de vensters op de bovenste verdieping zijn de data van belangrijke veldslagen in de geschiedenis van Vlaanderen vermeld. 11 juli 1302 is de door iedereen gekende datum van de Guldensporenslag, een veldslag waarbij het opstandige Vlaanderen het Franse leger bij Kortrijk weet te verslaan. Het jaar 1288 doet al bij veel minder mensen een belletje rinkelen. In dat jaar behoorde de graaf van Vlaanderen tot de verliezende coalitie in de Slag bij Woeringen. Deze veldslag werd geleverd aan de Rijn ten noorden van Keulen, en beëindigde de strijd om het bezit van het Hertogdom Limburg. Door de overwinning van Jan I versterkte de machtspositie van Brabant wat de aanhechting van Limburg opleverde.

Met deze huizenrij slaagt Semey erin om het trotse en roemrijke middeleeuwse verleden van de Arteveldestad te verhalen. Het historisch onderwerp komt enorm goed tot zijn recht in de

*Huis Jacob van Artevelde en het bijhorende magazijn met de neogotische elementen.
uit: Bouwen door de Eeuwen heen. Inventaris van het cultuurbezit in België.
Architectuur. Deel 4na (stad Gent), Gent, 1976, p. 44.*

Belfortstraat, een in de 19de eeuw nieuw aangelegde straat dichtbij authentieke eeuwenoude gebouwen als het Belfort en het Stadhuis, beide directe getuigen van het verleden dat Semey op een eigentijdse manier wou verheerlijken. We kunnen de link leggen tussen het middeleeuwse onderwerp en de architectuur die de bouwmeester aanwendde voor zijn winkelhuizen. Hoewel de invloed van de Nieuwe Stijl het meest domineert door het openbreken van de gevelwanden met grote vensterpartijen, moeten we ook aandacht hebben voor de subtiele integratie van enkele neomiddeleeuwse elementen, met name de (neo)gotische spitsboog. Letten we bijvoorbeeld op de dakkapellen van “t Huis genaamd Jakob van Artevelde”, die bekroond zijn met hogels en waarvan de vensteropeningen in een spitsboogvormig spaarveld gevat zijn. Het bijhorende magazijngebouw vertoont in zijn gevel nog duidelijker deze elementen. Het grote spaarveld waar de centrale travee in gevat is, is eveneens spitsboogvormig. De fries die onder de dakgoot doorloopt, is een aaneenschakeling van kleine spitsboogjes. Voor de dakkapellen van het magazijn gebruikte Semey dezelfde boogvorm. Op de Sint-Lievenslaan trok Semey een erg originele rondbooggevel op, die hij de naam “In ‘t Rijk der Nederlanden” gaf en waarvan de opschriften uiting geven van

hetzelfde concept als in de Belfortstraat: “GEEN RIJK MOEST ZIJN ALS ‘T NEDERLANDSCH RIJK. GEEN WAERELDSTAD AAN ‘T FIERE GENT GELIJK. TEN LOON VOOR ‘T BLOED VAN HUNNE BURGERHELDEN. TER KROON VOOR ‘T WERK VAN HONDERD ARTEVELDEN”.

Bij de analyse van de opschriften die we vinden op de gevelrijen aan de Vlaamsekaai en in de Belfortstraat blijkt al snel dat Semey vrij goed vertrouwd was met de Vlaamse kunst, literatuur en geschiedenis. Als we de inventaris van “Huis de Passer genaamd” doorkijken, het huis dat hij in 1906 ontwierp en waarin hij later zou gaan wonen, worden we in dit vermoeden bevestigd. In de bibliotheek van Semey stonden boekenrekken vol met romans van de 19de eeuwse schrijvers die hij lauwert in zijn ontwerpen voor de Vlaamsekaai. Verder bezit hij talrijke werken over Vlaamse kunstenaars en is hij de trotse eigenaar van enkele kunstwerken die door Vlaamse kunstenaars doorheen de eeuwen werden vervaardigd. Semey documenteerde zich ook heel goed over de Vlaamse Beweging, die zich in de 19de eeuw vooral bezighield met het promoten van het gebruik van de Vlaamse taal tegen de Franstaligheid van de hogere klassen; een richting die we ook goed geïllustreerd zien in de besproken opschriften van Semey. Semey blijkt

ook lid te zijn geweest van de uitgesproken liberale Zetternamskring. Hij sloot zich ook aan bij de van origine katholieke Snellaertskring, een literair genootschap dat zich in de eerste jaren van de 20ste eeuw tot een pluralistische Vlaamsgezinde organisatie ontplooid en tijdens de Eerste Wereldoorlog optrad als een militante vereniging voor Vlaamsgezinde literatoren.¹⁰ Tijdens die oorlog sloot Semey zich aan bij de activisten, die van de Duitse bezetting gebruik wilden maken om hun wensen in verband met de vervlaamsing van de samenleving te realiseren. Een eerste eis, de vervlaamsing van de Gentse universiteit werd verwezenlijkt, en we zien dat Semey actief betrokken was bij deze “Vlaamse Hogeschool”. Na de oorlog was het gezin Semey om wille van hun activistische stellingname genoodzaakt om naar Nederland te vluchten.

We kunnen dus met zekerheid stellen dat Semey zijn architecturale composities uitwerkte tot echte pamfletten voor de Vlaamse Beweging. De middenstanders die deze huizen kochten maakten daardoor onmiddellijk ook een duidelijk politieke geste.

Kunst in de straat

In de Baudelostraat en de Wolfstraat, twee grote huizenblokken waaraan Semey in diezelfde periode werkte, is deze Vlaamse achtergrond niet expliciet

aanwezig. De opschriften waarmee hij de prachtige huizenrij in de Baudelostraat en de bijhorende groep woningen in de Wolfstraat versiert zijn eerder speels van inslag. Naar goede gewoonte van de bouwmeester wordt het opschrift geïllustreerd met een beeldende uitwerking, hier in de vorm van terracottareliëfs. Bij de gevel van het ijzernagazijn in de Baudelostraat kunnen we zonder twijfel spreken van “architecture parlante”. De gevel toont de voorbijganger zeer duidelijk welke functie het gebouw heeft. Opschriften als “ijzer, gebinden, staal” en “charpentes métalliques”, “colonnes en fonte” en “poutres rivées” laten niet veel aan de verbeelding over. De bijhorende terracotta-afbeeldingen van een aambeeld met een ketting en een tandwiel met hamer en tang, symboliseren de metaalbewerking. Het prachtige woonhuis van bouwmeester Semey in de Wolfstraat is ook een goed voorbeeld van “sprekende architectuur”. De naam van het huis, “De Passer” laat ons vermoeden dat daar een bouwmeester woonde. De gevel is uitgewerkt als een echte allegorie van de architectuur, met de aanwezigheid van talrijke architecturale ornamenten uit alle mogelijke stijlperiodes en een reliëf met de afbeelding van een naakte vrouw met de passer in de hand. Het huis is niet alleen een bevestiging van zijn beroep als bouwmeester, het vat ook de opvattingen en

overtuigingen van Semey samen onder de vorm van een opschrift:

“WIE TAAL EN KUNST MINT, MINT VOLK EN VADERLAND”.

Dit huis is evenwel het enige in deze straten dat dit thema in zijn opschriften aansnijdt. Verder vinden we speelse, ongedwongen versieringen die louter ter verrukking van de toeschouwer aangebracht zijn. Een voorbeeld hiervan vinden we in de Baudeloestraat op de gevel waar een mooie zonnebloem vergezeld is van de versjes

“INDIEN GIJ GOOIT MET BLOEM OF GROEN, DAT IS HET VOORSPEL VAN EEN ZOEN”.

De huizen in de Wolfstraat die genoemd zijn naar een dier en versierd zijn met een bijhorende terracotta-uitbeelding, kunnen we bij deze categorie plaatsen. Semey liet zich ook inspireren door de godsdienst. Zo is in de prachtige houten winkelpui in de Baudeloestraat een heel verfijnde afbeelding van Adam en Eva aangebracht, met het bijhorende licht belerende opschrift

“ALS ADAM DOLF, EVA SPAN, WAAR VOND MEN TOEN DEN EDELMAN”.

Verder in de straat prijkt het neogotische “t huis Baudeloo”. Semey gebruikte de neogotische vormelementen opnieuw niet zomaar. Hij koppelt ze hier aan het thema van het leven van de paters in de abdij dat hij in friezen liet uitbeelden. Het is opvallend dat Semey in de Wolfstraat en de Penitentenstraat sterk

belerende opschriften aanbracht, enkele voorbeelden zijn:

“WIE ZORGT OP ZIJN TIJD, TOONT WIJS BELEID”

(Penitentenstraat) en

“LEG WATER HONDERD JAAR OP VATEN ! ‘T WORDT TOCH NOOIT GEEN WIJN. GEEN ONRECHT DAT OOIT RECHT ZAL ZIJN, HOE OUD OF ‘T OOK DATUM WAAR”.

De rij huizen in de Baudeloestraat is een schoolvoorbeeld van het esthetisch principe van “kunst in de straat” dat in die tijd onder de burgers heerste.¹¹ De intens samenwerkende bouwmeesters, beeldende kunstenaars en ambachtsslui maakten er een erezaak van om hun individueel kunstenaarschap en vakmanschap uit te drukken in de gevels van de burgerhuizen. Het is vanuit dit concept dat Semey in deze straat opschriften aanwendt, namelijk om de gevels een gevarieerd en levendig uitzicht te geven. Hij gebruikt ze hier dus niet als medium om zijn politiek programma aan de man te brengen. De Vlaamse sympathieën van bouwmeester Semey zijn in deze straat veel subtieler aanwezig. Binnen zijn eclectische ontwerpen kreeg de neo-Vlaamse renaissance immers een ruim aandeel, vooral wat betreft de uitwerking van de geveltoppen. Deze bouwstijl groeide in de laatste twee decennia van de 19de eeuw uit tot een expressie van de groeiende macht van de Nederlandstalige midden-

*De gevel van "Huis de Passer genaamd".
Eigen foto, juli 1997.*

klasse tegenover de Franstalige hoge burgerij¹². Ook het huizenblok op het pleintje voor de Heilige Kerstkerk in de Sint-Salvatorstraat, dat helemaal geen opschriften draagt, kunnen we hierdoor duiden als een staaltje “sluikreclame”.

Arbeid Adelt

Semey weet de opvallendste kenmerken van zijn burgerhuizen ook uit te werken binnen de meer bescheiden vormgeving van zijn arbeidershuizen. In de straatbeelden die Semey in de Heirniswijk schiep valt op dat hij voornamelijk in de geveltoppen naar een integratie van elementen van de neo-Vlaamse renaissance. En ook hier zijn de zo typische opschriften alomtegenwoordig. Terwijl de opschriften bij de burgerhuizen voornamelijk dienden om zijn strijd voor de Vlaamse cultuur te veruiterlijken en te onderstrepen of gebruikt werden in functie van het creëren van een speels en uiterst verfijnd uitgewerkt straatpanorama, werden bij de arbeidershuizen met grote nadruk stichtelijke, moraliserende spreuken aangebracht. Deze manier van “propaganda” houdt verband met de pogingen van de burgerij om de sociale onlusten te vermijden door de morele gezondheid van de arbeiders op te krikken. De literatuur uit de tweede helft van de 19de eeuw klaagt vaak de levensomstandigheden van de

volksklasse aan. De erbarmelijke situatie bracht immers de sociale vrede in gevaar, en lokte potentiële volksopstanden uit. Viollet-le-Duc, een belangrijke architect en theoreticus uit die eeuw, opperde dat de privé-woning in het bereik van zoveel mogelijk mensen moest komen. De liefde voor de eigen haard zou immers de sociale stabiliteit waarborgen¹³. De liberalen namen deze gedachtengang over en stelden de éénsgezinswoning als ideaal voor het volk. Het verwerven van privé-bezit werd verondersteld de sociale spanningen tot bedaren te brengen. Daarom werd in 1889 een wet gestemd die tot doel had de arbeiders zoveel mogelijk de kans te geven om eigenaar te worden van een eigen woning. De wet voorzag daarvoor in de tussenkomst van de A.S.L.K. om leningen tegen gunsttarief aan bouwverenigingen zoals “Eigen Heerd is Goud Weerd” en “Eigendom door Spaarzaamheid” toe te kennen¹⁴. We zien dat de Naamlooze Gentsche Bouwmaatschappij, de naamloze vennootschap waarmee Semey samenwerkte voor de bouw van alle arbeidershuizen in de Heirniswijk, tot doel heeft te werken met deze bouwverenigingen. De maatschappij wil zich naast de constructie van burgerwoningen ook ernstig bezighouden met het optrekken van huizen voor arbeiders. Hun werking “*strekt*”

volgens hen, *“tot de handhaving der Maatschappelijke orde: immers, den werkman aan de kroegen onttrekken, en aan zijnen eigen haard verkleven (...), dit is zonder twijfel eene voortreffelijke strekking, welke de pogingen der omwentelaars tegenwerkt, en het heil van ons vaderland verzekert.”*¹⁵. De teksten die Semey bij de huisjes aanwendt willen de antirevolutionaire tendens van de bouwprogramma's versterken. De spreuken die Semey uitkiest, put hij uit verschillende bronnen. Vooreerst zijn er de volksspreuken, eenvoudige gezegden die meestal over de schoonheid en de deugd van de arbeid gaan. In de Lozevissersstraat zijn verscheidene huizen voorzien van zo'n opschrift. Als voorbeeld kunnen we hier *“WIE WERKT, WORDT STERK”*

en

“WAAR IJVER MAG IN LIEFDE BLOEIEN, DAAR ZIET MEN VREDE EN WELVAART GROEIEN”
aangeven.

In de Tarbotstraat is het straatbeeld opgesmukt met twee opschriften afkomstig van klassieke auteurs:

“ONWETENDHEID IS DE BRON VAN ALLE MACHT - SOCRATES”

en

“RIJK WORDEN IS NIET ZIJN RIJKDOM VERMEERDEREN, MAAR ZIJN BEGEERTEN VERMINDEREN - SENECA”.

Een derde soort opschriften zijn citaten uit de bijbel. Het betreft iedere keer uitspraken van koning Salomo.

“ELKE WIJZE VROUW BOUWT HAAR HUIS, MAAR DIE DWAAS IS BREEKT HET AF MET EIGEN HANDEN- SALOMO”

en

“EENE ZINDELIJKE HUISVROUW IS EENE KROON HAARS HEEREN”.

Een laatste moralistisch getint opschrift dat we hier vermelden is een citaat van D.J.P. Heye:

“EET WAT GAAR IS, DRINK WAT KLAAR IS, SPREEK WAT WAAR IS”,

waarmee we de vierde en laatste inspiratiebron aanhalen, namelijk de literatuur.

De gevels van Semey, zowel die van de burgerhuizen als van de arbeiderswoningen, zeggen ons veel over de tijdsgeest waarin de bouwmeester actief was. In zijn eclectische ontwerpen verzamelt hij niet alleen elementen die hij ontleende van de meest klassieke tot de meest exotisch stijlen, hij weet er ook de politieke ideeën in te integreren die zijn tijd beheersten. Zijn gevels vertellen ons ook veel over de opvattingen die in de toenmalige architectuurtheorie aan bod kwamen. Ze zijn tevens een bevoorrechte en sprekende getuige van een belangrijk stukje Gentse geschiedenis.

Voetnoten

1. Voor volledige gegevens over het leven en werk van deze bouwmeester, zie: HOOFT E., *Jacob Gustaaf Semey (1864-1935). Bouwmeester in Gent*. onuitgegeven licentiaatsverhandeling Universiteit Gent, Academiejaar 1996-1997.
2. DE LASTEYRIE, F., L'architecture domestique au XIXe siècle. In: *L'emulation*. 1879, nr. 6, kol. 31-35.
3. VAN TYGHEM F., De Vlaamse Kaai te Gent: Een typisch voorbeeld van negentiende-eeuws eclecticisme. In: *Gentse Bijdragen tot de Kunstgeschiedenis*. Jg. XXIII, 1973, nr. 5, p. 298.
Voor de bespreking van de opschriften baseerden we ons ook verder op dit artikel.
4. EEMANS M. e.a., *Biografisch woordenboek der Belgische kunstenaars van 1830 tot 1970*. Brussel, 1979, p. 513.
5. Voor meer uitleg over al deze figuren en de achtergrond van de beweging willen wij het volgende werk aanraden: ELIAS H.J., *De geschiedenis van de Vlaamse Gedachte*. Antwerpen, 1970, vier delen.
6. VAN TYGHEM, F., o.c., p. 290.
7. VAN TYGHEM, F., o.c., p. 297.
8. P.F., De gevels der Scheldelaan te Gent. In: *Het Volksbelang*. zaterdag 16 november 1901, jg. 35, nr. 46.
9. De gegevens over deze historische figuren haalden we uit: VOLMULLER H.W.J., *Nijhoffs Geschiedenislexicon, Nederland en België*. 's Gravenhage, 1981.
10. VAN ACKER D., *Het Aktivistisch Avontuur*. Gent, 1991, p. 13 en 77.
11. VANDENBREEDEN J., Een straat volgens de regelen der kunst. In: *Openbaar Kunstbezit in Vlaanderen*, 19, 1981, pp. 83-120.
12. Zie voor meer uitleg over de betekenis en ontwikkeling van de neo-Vlaamse renaissance: WILLIS A.E., *Flemish Renaissance Revival in Belgian Architecture (1830-1930)*. Ann Arbor (Michigan), doctoraatsverhandeling, 1984.
13. VIOLLET-LE-DUC E.E., *Dix-huitième entretien: Sur l'architecture privée, Suite*. 1872, p. 305.
14. STEENSELS, W., *Het probleem van de arbeidershuisvesting in de XIXe eeuw. Deel II: Het problem op Gents Niveau*. Onuitgegeven licentiaatsverhandeling Universiteit Gent, 1973, p. 151.
15. *Naamlooze Gentsche Bouwmaatschappij. Nuttige Instelling voor Neringdoenden, Rentiers en Werklieden*. Gent: Vandermeulen Gebroeders, 1897, pp. 13-14. Centrale Bibliotheek Universiteit Gent, nr. 23019.